

Kiinnostava tietopaketti, mutta...

Yrjö Engeström on kirjoittanut haastavan ja mielenkiintoisesti oppimisen ja opetuksen ”sisälle”, menevän opaskirjan (*Perustietoa opetuksesta*, arvosteltu viime lehdessä). Ensi innostuksen laannuttua alkavat kuitenkin kriittiset mietteet nousta esiin. Mutta mihin tarttua, mistä ottaa kiinni kokonaisvaltaisessa opaskirjassa, joka vie mukaansa, kun alussa esitettyä punaista lankaa lähtee kerimään. Miten muistuttaa ihmisen aktiivisesta, tavoitteisesta ja valikoivasta oppimistoiminnasta, kun se kirjan ensisivuilla on esitetty koko teoksen lähtökohdaksi. Miten painottaa aikuisen niin moninaisia aineksia sisältävää kokemusvarastoa, jonka avulla ja suuntaamana hän maailmaa hahmottaa ja puntaroi.

Yrittäähän aina voi ajatuksiaan selkeyttää, kun epämääräinen vastarinta toisen esittämien ajatuksien ehdottomuudelle syntyy. Ja minä teen sen tässä niin, että siirrän kirjan pois käsistäni ja kirjoitan tämän keskustelupuheenvuoron siitä vaikutelmasta, jonka kirja minun kognitiiviseen struktuuriini onnistui piirtämään. Ja koska varmasti en ole pystynyt kirjan antia sulattamaan, vaan valikoivasti ja omin painoituksin olen siitä asioita oppinut, en väitäkään kirjoittavani mitään arvostelua mainitusta kirjasta vaan pohdin eräitä kirjaan sisältyviä näkökulmia ja valintoja.

Häiritsevintä kirjassa on lähtökohtien ehdottomuus. Engeström ei lähde pohtimaan soveltuuko tällainen malli kaikkiin opetusaiheisiin tai -tilanteisiin tai minkätyyppisessä opetuksessa se on erityisen paikallaan. Jos kirjassa olisi esitetty oppimisen ja opetuksen mallien soveltuvuuden ja rajoitusten arviointi, olisi sen arvo ja käyttökelpoisuus noussut huomattavasti. Tietona kirjassa arvostetaan loogista, jäsentynyttä, yksiselitteistä tietorakennetta ja opetus taas on melko yksiselitteisesti tämän tiedon tasokasta ja tehokasta välittämistä oppilaille, ei toki kaatamalla vaan sallimalla oppilaan aktiivisesti omaksua k.o. tieto. Aika useinhan tilanne aikuiskasvatuksenkin saralla on tämäntyyppinen. Mutta näistä yleistyksistä löytyvät ne kolme keskeistä pohtimisen arvoista ”ehdottomuutta”.

Tieto on tietoa?

On opintotilanteita, joissa opetuksen sisältö pohjautuu jäsentyneeseen tieteelliseen tietoon, faktatietoihin tai varmaan ja toistettavaan toimintamekanismiin. Mutta ei kai kukaan opetusta tähän halua rajata! Opetuksessa käsiteltävä ilmiö ei ehkä olekaan yksiselitteinen, jäsentynyt, varma tieto vaan ristiriitainen, monia inhimillisiä pyrkimyksiä, arvostuksia ja kompromisseja sisältävä prosessi. Ja se voi olla ilmiö, joka ei ole vielä päättynyt, joka ei ole saanut historiallista silausta tai ajan tuomiota oikeellisuudestaan. Ja aikuisopinnoissa tietoa kartutetaan ympäristöongelmista yhteistointalain tulkintoihin, tasa-arvo tavoitteiden pohdinnasta rauhankasvatukseen. Puhumattaakaan harrastus- ja taideopetuksesta. Ken kykenee elävän elämän toimintaperiaatteen ”oikein” hahmottamaan?

Jota opettaja välittää?

Toki ristiriitaisestakin ilmiöstä, keskeneräisestä ja kiistanalaisesta prosessista opettaja hahmottaa kokonaiskuvan, voi etsiä keskeiset elementit ja paikantaa ne kriittiset pisteet, jotka ovat olennaisia prosessin toiminnalle tai ilmiön ymmärtämiselle. Ja luultavaa on, että kaksi opettajaa samasta aiheesta tekevät varsin erilaiset orientaatiooperustat. Molemmat ovat tehneet valikointia ja painottavat eri asioita, saattavatpa nähdä prosessin tulevaisuuden suunnatkin ihan eri tavoin. Tämä opettajan tulkinta, opettajan ja opetuksen sisällön suhde olisi myös pohdinnan arvoinen. Minun mielestäni on kiinnostavaa, jos opettaja kykenee ja haluaa esittää julki oman näkökulmansa ja painoituksensa tai jopa orientaatiovaiheessa esittää, miten tämä oma suhtautuminen ilmiöön on muotoutunut. Kun asiat esitetään ”niin kuin ne on” jää oppijalle/lukijalle tavallaan hyväksymis/hylkäämismahdollisuus, kun taas opettaja ottaa oppijan/lukijan matkalle mukaan seuraamaan ajatuksenjuoksua, vaihtoehtoisten lähestymistapojen pohdintaa, valmistautumisen yhteydessä tehtyjä valintoja, saa oppijakin mahdollisuuden suhteuttaa asi-

aa, punnita sitä ja tarkkailla omaa muotoutuvaa suhdettaan siihen.

Mutta eipä rajata opetusta vain tiedon hyvään välittämiseen oppilaille, ei vaikka opettaja vielä omat painotuksensakin puntaroi. Kyllä opettaja on paikallaan, vaikkei hän tietäisikään varmoja vastauksia, vaikkei hän tietäisikään asiasta juuri enempää kuin oppilaat, jos hänellä on valmiuksia johdatella tai kannustaa yhteistä ponnistelua kohti parempaa tietoa tai jos opettaja kykenee auttamaan kaikkien ”tiedossakin” olevan asian jäsentymistä mieliin ymmärrettävänä ja hallitsevana seikkana tai kun lähdetään pureutumaan ongelmatilanteeseen, ei opettajakaan voi lopputulosta tietää, mutta silti hän voi vaikkapa menettelytapatiedoillaan edesauttaa etenemistä, tai... Opintotilanteiden päämäärät ovat monenlaisia.

Ja jonka oppilaat omaksuvat?

Ei ole helppoa sosiaalipolitiikan opettajallakaan, joka pitkäaikaisille ay-konkareille opettaa työpaikkademokratiasta ja osoittaa miten nämä ovat pelanneet vain arkitiedon varassa ja miten asia sitten oikein on! Ja vielä opaskirjakin neuvoo pysymään tiukasti jäsennellyssä tiedossa, oppilaiden tietoihin motivointivaiheessa vedotaan mutta ei toki tiedonlähteinä. Miten sitä ottaisi todesta, että aikuisen elämäkokemus (moninaisine tietoineen, tunteineen, taitoineen, asenteineen, arvostuksineen) ei ole vain sovelias vertailupiste opettavan ainekseen oikeellisuudelle tai soveltamiselle vaan että aikuinen ihminen todella ja kaiken aikaa elää tämän oman kokemuksensa suuntaamana. Se ohjailee hänen havaintojaan, pistää miettimään opetusta, arvottamaan asioita, unohtamaan omiin mietteisiin sopimattomat seikat. Että aikuinen ei kokemustaan käytä vertailupisteinä vain opettajan pyynnöstä vaan ihan itsekin. Vähän reseptejä mutta paljon ideointia kaivattaisiin siihen, miten aikuinen ihminen kokemuksineen, elämyksineen ja odotuksineen voitaisiin ja osattaisiin ottaa opintotilanteessa paremmin huomioon, jotta hänen pyrkimyksensä ja kokemuksensa olisi opettajallekin totta. Aikuinen ei ole tullut vain opettavaksi vaan hänellä on omassa elämässään aikomuksia ja tähtäimiä, joiden saavuttamista opiskelu edesauttaa. Ja hän arvottaa asioita, mietiskelee omaa suhtautumistaan opettajan esittämiin asioihin — haluaapa opettaja sitä sitten tai ei. Se voi tapahtua tahallisenä käsitysten selkiyttämisenä tai se voi tapahtua sillä

aikaa kun opettaja on jo kaukana toisessa tai kolmannessa asiassa.

Vielä taustateorioista

Häiritsevää tai sanoisinko minulle pettymyksen aiheutti se tapa, jolla kirjassa kohdeltiin kirjan omia teoreettisia lähtökohtia, toiminnan teoriaa ja kognitiivista oppimiskäsitystä. Se vähäinen tuntemus, jota itselläni on mainittuihin teorioihin, on tuonut tunteen jännittävästä näkökulmien ristiriidasta näiden välillä. Kirjassa jännite kuitenkin ratkaistaan siten, että kognitiivinen oppimiskäsitys mainitaan huomioon otettavaksi ja toimintateoreettinen kehittäminen on keskeinen tekijä tavallaan siis kognitiivinen oppimiskäsitys on alistainen ja niiltä osin kuin toimintateoriaan soveltuu, se otetaan mukaan. Mutta kognitiivinen oppimiskäsitys hän on hyvin laeva näkökulma aktiivisesti, valikoivasti havaitsevaan ja oppivaan ihmiseen ja itselleni tästä muotoutunut tulkinta ihmisestä, joka omassa elämässään, toimintapiirissään toimii koko ”henkilökohtaisen historiansa”, elämäkokemuksensa synnyttämien valintamekanismien ja -kriteerien perustalta voidaan näköjään pelkistää myös yksittäisessä oppimistilanteessa opettajan antamien ohjeiden ja toimintaehtojen puitteissa tapahtuvaksi ”suppeaksi aktiiviseksi toiminnaksi”.

Palaan vielä hetkeksi siihen mielestäni heidelmälliseen ja opetuksen kannalta keskeiseen jännitteeseen, joka näiden kahden teorian näkökulmien välillä on. *Toimintateoreettinen tarkastelutapa* antaa opettajalle näkymän siitä, miten vaiheittain uusi asia oppijalle sisäistyy ja muodostuu oppijan omaksi henkiseksi toiminnaksi. Tästä opettaja saa vinkejä, miten järjestää opetus niin, että oppijalla on mahdollisuus vaiheittain suuntautua, sisäistää, ulkoistaa oppimisen kohteena olevaa asiaa. *Kognitiivinen psykologia* näkee ihmisen aktiivisena ympäristönsä havainnoitsijana, jonka havainnontekoa ennenkaikkea hänen omat elämän varrella muotoutuneet käsityksensä ja tietyllä hetkellä vaikuttavat odotuksensa ohjaavat. Tietenkin teoriat ovat vivahteikkaampia, mutta jo tästä näkyy se jännite oppijan omaan näkökulmaan ja odotusten ja opettajan strukturoiman tiedon välillä. En kuvittelekaan, että tähän joku patenttivastaus löytyisi tai että sitä edes olisi syytä etsiä, vaan jokaisessa oppimistilanteessa opettajan on suunnitella näiden kahden elementin olemassaolo otettava huomioon. Toisessa tilanteessa strukturoitu tieto saa keskeisen osan, toisinaan oppilaiden käsitysten jäsentäminen on keskeistä. Eikä toinen silti ole toista parempi!